

האם צה"ל הוא הצבא המוסרי בעולם?

ד"ר שמואל חרל"פ | 30 באוגוסט, 2023 | גיליון 1758

ההטפה להפרדה בין צבא לפוליטיקה מתייחסת לצבא כאל מכשיר שלטוני, על כל הסיכונים הכרוכים בשימוש בו, תוך התעלמות ביודעין או שלא ביודעין, מכך שהמשרתים בצה"ל הם לפני ואחרי הכל – אזרחים. התוצאה של 'הפרדת הצבא מהפוליטיקה' היא ביטול תפיסת הצבא כצבא העם, צבא שערכיו שזורים בערכי העם, כולל ההבדל החד בין אי-התנדבות לסרבנות. אין זה מקרה שטייסי המילואים של חיל האוויר היו הראשונים להצהיר על כוונה לסרב להמשיך להתנדב לשירות מילואים, בהינתן התקדמות תהליכי החקיקה שמובילה הממשלה. סירובם קשור קשר הדוק למוסריות של תקיפות חיל האוויר במדיניות 'הקש בגג' וההקפדה, ככל שניתן, על תקיפות 'כירורגיות'.

פרופ' וואצלב סמיל (Vaclav Smil) מאוניברסיטת מניטובה, קנדה, הוא חוקר האנרגיה המוביל בעולם. על שמו רשומים למעלה מארבעים ספרים (ביל גייטס נמנה על מעריציו). ספרו האחרון, "המצאה וחדשנות" (Invention and Innovation) מציע הבחנה חותכת בין המצאה לחדשנות. לשיטתו, המצאה יוצרת יש מאין; חדשנות מיישמת את ה'יש' ומביאה אותו לשווקים המוניים.

סמיל מדגים את ההבדל בין המצאה לחדשנות תוך השוואה בין ברית המועצות לסין. ברית המועצות התברכה בהמצאות. מדענים סובייטיים זכו בשמונה פרסי נובל והמחקר ופיתוח הצבאי הסובייטי אפשר את הקמת ארסנל הגרעין וייצור מטוסי הקרב המתקדמים ביותר. אך משקרה ברית המועצות התברר שאין לרוסיה תעשייה צרכנית, לדוגמה של מכנסי ג'ינס או מחשבים אישיים. כל ההמצאות נותבו לתעשיית הביטחון והאוכלוסייה האזרחית נשארה עירומה. בניגוד לכישלונות הסובייטיים ביישום המוני של המצאות, ההתפתחות הכלכלית המואצת בסין נשענה על המצאות שיובאו מהמערב ברכישה, שיתופי פעולה ודרכים אחרות. צמיחת הכלכלה פי 11 משנות ה-90 ועד היום לא התבססה על המצאות מקומיות אלא על אימוץ המוני של טכנולוגיות ושיטות ייצור זרות, הקמת מפעלי ענק, ייצור בהיקפים חסרי תקדים והסתערות על שוקי היצוא בכל העולם. זוהי חדשנות ללא המצאה. בעוד שכלכלת ברית המועצות מראה שהמצאה אינה מובילה בהכרח לחדשנות, הכלכלה הסינית מראה שחדשנות אינה מחייבת המצאה.

האבחנה של סמיל מעניינת בהקשר המחאה הציבורית בישראל נגד מה שמכונה 'ההפיכה המשטרית'. האם המחאה היא המצאה או חדשנות?

מחאת ה'בושה' הישראלית אינה המצאה ישראלית. הקריאות 'בושה! בושה!' מנכסות את 'תרבות הבושה' שבמערב לתנועת המחאה המקומית. החוקר אנדי קרוץ' (מארס 2015) אף טען שחזרת ערך "הבושה", ה'שיימינג' ברשתות החברתיות, היא המוטיב המרכזי בתרבות המערב המודרני.

בהמשך לאבחנת סמיל, המחאה עונה על הגדרת החדשנות. עשרות שבועות ברצף של יציאת מאות אלפי מוחים לרחובות, היא תופעה חדשנית, שלא התרחשה בהונגריה או בפולין, למשל, משהתחוללו שם שינויי משטר שהתאפיינו בכרסום בליברליות. המחאה הישראלית מגישה את תרבות הבושה להמונים, פורצת 'לשווקים' חדשים בישראל ומחדשת לעולם בעוצמתה, התמדתה והיקפיה חסרי התקדים.

למחאה הישראלית יש פן נוסף, שאינו קשור לתרבות ה'בושה'. מחאת הטייסים ואנשי היחידות המיוחדות, על היקפה ועומקה שאינם מבטלים, מוסיפה לחדשנות הישראלית של המחאה.

אך מה שמייחד את מחאת הטייסים ואנשי היחידות המיוחדות הוא דווקא היותה המצאה ישראלית ייחודית, חסרת תקדים, של סירוב להתנדבות לשירות מילואים. אין מדובר במרי צבאי או סירוב למלא פקודה, שכן אין מדובר בסירוב לצו מילואים. הסוגיה היחידה היא ערכית: שירות וולונטרי במילואים.

מה שמתברר כטעות, ואף הטעיה, היא הטענה שסירוב להתנדב לשירות שקול לסרבנות, למרי צבאי של סירוב פקודה. זיהוי בין סירוב לסרבנות מבטל את ההבדל בין אי התנדבות לסרבנות. שניהם, כך נטען, משקפים הזרקת תוכן פוליטי לצבא במקום הקפדה על הפרדה מוחלטת בין צבא לפוליטיקה.

לטיעון בדבר 'הפרדת הצבא מפוליטיקה' שני פנים. מחד גיסא, ההטפה להפרדה ביניהם היא דוקטרינרית: הצבא הוא גוף מקצועי, אטום לרעשים מבחוץ. בגרסה שטחית יותר, המתנגדים אינם מנמקים את ההפרדה אלא מסתפקים בסיסמא סתמית, 'הפרדת הצבא מהפוליטיקה', ללא דיון מעמיק. בפן אחר, ההטפה להפרדה בין צבא לפוליטיקה מתייחסת לצבא בערמומיות שלטונית: הצבא אינו אלא מכשיר שלטוני. תפקידו להוציא לפועל מדיניות ממשלתית בהפעלת כוח צבאי. לפיכך, לפי היגיון זה, יש לממשלה נבחרת זכות לקרוא לכל איש מילואים בכל זמן. אין לקצינים ולחיילים זכות להבחין בין הזמנה למילואים על בסיס התנדבותי, לבין זימון למילואים בצו.

אם כצבא בעל זהות אוטואימונית, או כמכשיר שלטוני, ההטפה להפרדה בין צבא לפוליטיקה מתייחסת לצבא כאל ישות אוטונומית, מקצועית, או מסתפקת בסתמיות של 'הפרדת הצבא מהפוליטיקה'.

חמור אף יותר, ההטפה להפרדה בין צבא לפוליטיקה מתייחסת לצבא כאל מכשיר שלטוני, על כל הסיכונים הכרוכים בשימוש בו, תוך התעלמות ביודעין או שלא ביודעין, מכך שהמשרתים בצה"ל הם לפני ואחרי הכל – אזרחים. התוצאה של 'הפרדת הצבא מהפוליטיקה' היא ביטול תפיסת הצבא כצבא העם, צבא שערכיו שזורים בערכי העם, כולל ההבדל החד בין אי-התנדבות לסרבנות.

אין זה מקרה שטייסי המילואים של חיל האוויר היו הראשונים להצהיר על כוונה לסרב להמשיך להתנדב לשירות מילואים, בהינתן התקדמות תהליכי החקיקה שמובילה הממשלה. סירובם קשור קשר הדוק למוסריות של תקיפות חיל האוויר במדיניות 'הקש בגג' וההקפדה, ככל שניתן, על תקיפות 'כירורגיות'.

יש במחנה השמאל שאוהבים לבזות את הביטוי 'צה"ל הוא הצבא המוסרי בעולם'. סירוב ההתנדבות של הטייסים ואנשי היחידות המיוחדות הוא ההוכחה הניצחת שצה"ל הוא אכן הצבא המוסרי בעולם. אותם טייסי מילואים שמסרבים להתנדב לטוס בנסיבות של שינוי משטר בישראל, הם אלה שמקפידים על אי פגיעה בבלתי מעורבים ועל ביטול הפצצות במצבי חשש לפגיעה בבלתי מעורבים.

אין חיבור מוסרי יותר, המצאה וחדשנות ישראליים חסרי תקדים בתורת המוסר הצבאי, ואין גאווה גדולה מזו שצה"ל בחר דווקא בהם כטייסי הקרב ולוחמי היחידות המיוחדות של צה"ל.

עורכי הסדרה: ענת קורץ ואלדד שביט